

Академик Зоран ЛАКИЋ*

ИСТОРИЈСКИ ЗАПИСИ О ЦРНОГОРСКО-АМЕРИЧКИМ ОДНОСИМА КРОЗ ИСТОРИЈУ

ABSTRACT: *The author deals with the international position of Montenegro throughout history from the aspect of the relation of great powers towards small countries. He looks into how historical experience and tradition affects current foreign policy.*

KEY WORDS: *Montenegro, great powers, small countries, tradition, foreign policy*

Да бих вас увео у тему мога саопштења прво ћу рећи да су *Историјски записи* најстарији часопис у Црној Гори. Прилози објављени у њима припадају историји, књижевности, култури и уопште друштвеној стварности Црне Горе. У њима су објављивани и историјска грађа, осврти и прикази на историографску литературу, па и по том основу нуде драгоцене податке за тему наше расправе. Посебно је занимљива рубрика *Странци о Црној Гори* из које сазнајемо шта су о Црној Гори мислили и писали моћни сусједи и великани писане ријечи - попут једног Гетеа или Леополда Ранкеа оца модерне историографије. Чини ми велику част што сам у једном четворогодишњем мандату (1994-1998) био главни и одговорни уредник *Историјских записа*.

У оквиру друге моје тезе овог саопштења желим да акцентирам важну улогу часописа у развоју научне мисли. Такво мјесто с разлогом припада *Историјским записима* у развоју историјске науке у Црној Гори. Многа научна питања отворана су у научним часописима. С разлогом је речено да се права наука налази у историјској периодици - из простог разлога што она може да прихвати резултате непосредних истраживања, за разлику од монографија и студија које настају по извјесно

* Аутор је редовни члан САНУ.

другачијој технологији и процедури. Књиге се пишу годинама године су потребне и за њихово објављивање тако је увијек било тако је и сада.

У елаборацији пријављене теме користио сам се до сада урађеним библиографијама *Историјских записа*, од којих је прва објављена 1989. године, а садржи 4.025 библиографских јединица; друга је објављена 2007. године и садржи 5.086 библиографских јединица. Наравно да сам консултовао и капитално издање Црногорске библиографије; до сада је објављено 28. свезака енциклопедијског формата са више од 30.000 библиографских јединица.

Тема коју сам пријавио је деликатна по више основа. Припада блоку тема везаних за односа великих и малих држава. Хтио сам рећи да се на њу неједнако гледа са обје стране: за једне је голема а за друге и сувише малена. Тако им се прилазило кроз историју. Ако је постојала и трећа страна - она је те односе видјела по принципу *про домо суа*. Све то наговјештава тешкоће у њеној елаборацији.

Наравно да је било и других тешкоћа које су чекале истраживача. САД су дуго биле окренуте унутрашњим проблемима као што су, рецимо, рат за независност и грађански рат, да би се бавиле и питањима свијета. А управо у то вријеме Црна Гора је остварила, углавном, борбене контакте са тадашњим великим силама, лише царске Русије која је сматрана пријатељском.

Такозвано “Балканско питање” и “Балканска вјетрометина” није су били у фокусу спољне политике САД, иако је “Босфорски болесник” био на умору. Није их тангирала нити “бура на Балкану” која је претходила Санстефанском миру и Берлинском конгресу 1878. године, када је прво била створена никада већа Црна Гора, а потом и међународно призната, истина, у знатно мањим границама. Незапажено су прохујали и Балкански ратови 1912-1913. године, иако се, управо у то вријеме, у САД налазио већи број Црногораца, који су на далеки пут пошли “трбухом за крухом”. Иако, управо у то вријеме, долази до успостављања дипломатских односа двије суверене земље, САД су овај простор препуштале другима. САД су остајале незаинтересоване и када је избила побуна морнара у Боки Которској фебруара 1918. године, остајале су по страни догађаја око уједињења, такође, 1918. године. Нијесу их занимали ни догађаји везани за сазив, рад и одлуке познате Подгоричке скупштине, која је рјешавала питање дугорочне будућности Црне Горе. А са свим тим питањима живјела је наша бројна дијаспора у САД.

Када имамо у виду све наведено - можемо закључити да смо, ми-мо очекивања, нашли сасвим мало прилога о овим односима.

Други битан разлог је степен развоја историјске науке у Црној Гори. Иако је Црна Гора била самостална и међународно призната др-

жава, за дуго није имала институције која би се организовано бавила питањима њене богате историјске прошлости, чак ни појединачних истраживача. Прву писану историју Црне Горе, као што се зна, написао је Владика Василије, прије 250 и више година у њој се и не помињу САД, нити има говора о односима Црне Горе и САД, јер их и није било. Али су зато странци доста писали о Црној Гори. На хиљаде аутора се бавило Црном Гором. Скромни су подаци о САД, за разлику од, рецимо Руса, Француза, Енглеса, Италијана, Њемаца - и данас великих сила и великих историографија.

Са поносом истичемо да су имали о чему и писати. Црна Гора је богата историјом. Богатија од многих, много већих земаља. Имала је и умне државнике, који су уживали велики углед у Европи, како то запажа Леополд Ранке за Светог Петра Цетињског, кога је, како пише, познавала читава Европа.

Враћајући се сржи задате теме, констатоваћемо да се код САД врло касно пробудио интерес за Црну Гору, какав данас - евидентно постоји. Амбасадор САД данас је најактивнији дипломата у Црној Гори. Према његовим ријечима обишао је сву Црну Гору. Њен је велики заљубљеник. Имао сам прилику и да га лично упознам. Врло занимљив саговорник. Хтио сам рећи: када порасте интерес - онда су САД - ту, као да су вјековима присутне. Због чега је данас порастао интерес САД за Црну Гору није предмет нити овога скупа, нити мога саопштења.

САД успостављају дипломатске односе са Црном Гором у вријеме када их прекидају њихови и њени савезници; Црна Гора у формално-правном смислу и не постоји као држава последице капитулације 1916. године. Занимљиво би било проникнути у разлоге таквог понашања САД - и према Црној Гори и према њиховим ратним савезницима. Званично то је објашњавано ставом да се европским савезницима - препуштају европски проблеми. Иначе, америчке трупе су учествовале у операцијама савезника у ослобађању Црне Горе 1918. године, које данас неке колеге називају чак *савезничком окупацијом Црне Горе 1918. године* (стр. 1103), при чему ваљано не објашњавају какав је то савезник, каква је то окупација. Као што је познато иницијатива за успоставу дипломатских односа потекла је од Црне Горе из егзила. 1. августа 1918. године именован је генерал Гвозденовић за првог амбасадора у Вашингтону. Званично је примљен 20. октобра 1918. године од председника САД Вилсона. Боравио је у САД само до 16. децембра 1918. године. Односи су раскинути јануара 1921. године, када су САД повукле агреман за црногорског дипломату.

Неће бити сувишно да констатујемо да су *Историјски записи* у посебним одјелјцима имали рубрике о односима са страним земљама.

Највећи број таквих текстова очекивано се односи на Русију; аутори су једнако домаћи, колико и руски. Запазили смо и текстове који третирају односе са Египтом, па и Етиопијом. Прилози са тематиком односа са САД јављају се ријетко. Запазио сам читаву серију текстова о америчкој књижевности, на примјер. Објављивани су у интервалу од 1929. до 1933. године. Само су два аутора из Црне Горе. Дакле, опет су странци или извањци. Чак ни у озбиљној студији проф. др Бојке Ђукановић *Енглеска књижевност у црногорској периодици* нијесам наишао на податке који би третирали америчку тематику.

Можда би могао бити занимљив и један текст о потопљеним добровљцима из САД код Медове који су хитали да помогну Црној Гори у борби за коначно ослобођење испод вишевјековног османског ropства (*ИЗ*, бр. 6/1940). Преко њега се може отворити прича - да ли су ти добровљци имали било какву званичну подршку САД или је то била искључиво њихова завичајна брига и обавеза.

Тек у новије вријеме *Историјски записи* доносе много конкретније теме. Тако у броју 1-2/1989. године наилазимо на полемички текст професора међународног права др Гавра Перезића који третира црногорско-америчке односе 1917-1921. године (стр. 473) и који је, на одређен начин, и први значајнији осврт на односе у њиховој најранијој фази.

Много је више библиографских јединица које третирају односе САД и Југославије у коју је интегрирана и Црна Гора 1918. године. Тако *Историјски записи* у броју 1-4/2005. године доносе прилог *Операционализација програма војне помоћи САД Југославији 1951-1958*, аутора Ивана Лаковића (стр.124). Др Радослав Распоповић бавио се питањима дипломатских представништава страних држава у Црној Гори (*ИЗ*, бр. 1-2/1994, 128) и питањем односа Југославије и САД у току ИИ свјетског рата (*ИЗ*, бр. 3/1980, 125). Било је, такође, и појединачних текстова америчких аутора, који свједоче о научним додирима САД и Црне Горе. Поменућу текст америчког аутора који је објављен у *Историјским записима*, бр. , када сам ја обављао задаћу главног и одговорног уредника. Био је то и први текст једног Американца, па и по том основу заслужује помен и анализу у широј верзији мога саопштења. Питање тих односа у најновијој историји третира и чланак њемачког аутора Лехамана Ролфа, објављен у *Историјским записима* (бр. 2/1996, 541) под насловом *Да ли је рат у Југославији само југословенски – наш одговор је одлучно Не!* који и својим насловом сугерира одговор на постављено питање: тиче се и САД у мјери колико су оне присутне у свим ратовима који су вођени на планети - након завршетка Другог свјетског рата.

У закључку велим да кажем да су САД доживљаване као тренутни партнер, никада као савезник, у чему су идеолошке и политичке разлике

чиниле своје, као и просторна удаљеност. Односи са Русијом, поређења ради, трају вјековима, па се она доживљава као традиционално пријатељска земља - због историјских веза, исте православне вјере, сличног језика - разумјели су се без тумача – и, коначно, због обостраног интереса: Русија је у Црној Гори имала оданог пријатеља на топлот Медитерану а Црна Гора је у Русији добила заштитника, па више није била “једна сламка међу вихорове” и “сирак тужни без иђе - икога”. Напротив гесло је било - нас и Руса 200. милиона, што је уливало велико самопоуздање - не само у разговору, већ и у сарадњи - са свима, па и са САД.

Очито је да САД кроз старију историју нијесу видјеле интерес да интензивирају односе са Црном Гором. Црна Гора, опет, тражила је једног моћног савезника; није га нашла у САД - за сво вријеме свога постојања као самосталне и међународно признате државе. Када је откривен обострани интерес, када су се стекли услови да се он искаже, онда су и односи били садржајнији и динамичнији. И коначно мали број текстова из ове области одражава, као што је већ истакнуто, и степен развитка историјске науке. На нама је било да сагледамо оно што се и десило, а не оно што се није дешавало, а могло се десити.

Данас је актуелно питање приступања Црне Горе трансатланским интеграцијама, односно Алтанском војном савезу чије је сједиште у Европи а снага и финансије у САД. За очекивати је да ће се и та тематика наћи на страницама *Историјских записа*.

До тада, пак, сложио бих се са амбасадором Муром, који је недавно изјавио да је врло битно шта о томе мисле грађани Црне Горе. Цитирам *ад литерам*: “То је

ваша одлука. Не постоје механизми којима било ко може Црну Гору принудити да уђе у НАТО. И да такви механизми постоје, САД не би жељеле да их користе. Не бисмо хтјели да Црна Гора преко своје воље уђе у НАТО. Црна Гора која не ужива подршку јавности не би била поуздан савезник “указује он, додајући да је зато важно да се у Црној Гори води расправа и да се грађани едукују о томе шта чланство у НАТО значи. (Дан, 6. 03. 2010).

И да закључим: односи САД и Црне Горе имају сва обиљежја односа великих и малих кроз историју. Црна Гора као једна замишљена тачка у простору понекад је знала и да “штрчи” у својим одлукама, док САД као велика сила промишља сваки свој потез. Грешке се не толеришу чак ни у реду потеза. Вријеме исувише брзо тече да би се погрешни потези могли исправљати чак ни у ходу.

Zoran LAKIĆ, Academician

RELATIONS BETWEEN MONTENEGRO AND THE UNITED STATES
OF AMERICA ON THE PAGES OF *HISTORICAL RECORDS*

Summary

The author deals with the international position of Montenegro throughout history, and particularly from the aspect of the relation of great powers towards small countries. He takes wider global relations, preferred by great powers, and partial, particular and specific relations, insisted on by small countries as his starting point. Precisely due to a different approach to the same problem that the both have, the author seeks more to open interesting questions in this portrayal of the complex relations, than provide answers to them. Such approach is also a methodological innovation which we do not encounter in the existing literature dealing with the same issue. For instance, he looks into the extent to which historical experience of the past years, and even centuries, is contained in the criteria of current foreign policy, and whether the adopted solutions reflect or annul the years and centuries of tradition of those relations. Finally, he explores the motives behind the twists in foreign policies of small countries, if there were any throughout history. He concludes that a dialogue between science and politics is mutually beneficial. History cannot be changed, but it can be interpreted in a better way.